

مجموعه نسخ ترکی تعزیه‌های استان قزوین

(شش مجلس اول)

www.ketab.ir

بر اساس طرحی از

مسعود سهرابی نودهی

گردآورندگان:

مسعود سهرابی نودهی - حشمت‌اله اسلامی

و سیده لیلا حسینی نیارکی

سرشناسه	سهرابی نودهی، مسعود، ۱۳۶۳-، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	مجموعه نسخ ترکی تعزیه‌های استان قزوین (شش مجلس اول)/گردآورندگان مسعود سهرابی نودهی، حشمت‌اله اسلامی، سیده‌لیلا حسینی‌نیارکی؛ بر اساس طرحی از مسعود سهرابی نودهی.
مشخصات نشر	قزوین: شمع آوید، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	۴۶۳ص: مصور(رنگی)، جدول، نمونه.
شابک	978-622-90806-4-1
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	تعزیه‌نامه‌ها

Ta'ziyah -- Texts

تعزیه‌نامه‌ها -- نسخه‌های خطی فارسی

Ta'ziyah -- Texts -- Manuscripts, Persian

مرتبه و مرتبه‌سرایی ترکی -- ایران -- قرن ۱۴

Elegiac poetry, Turkish-- Iran-- 20th century

تعزیه -- ایران -- قزوین

-- Iran -- Qazvin Ta'ziyah

شعر مذهبی ترکی -- ایران -- قرن ۱۴ -- مجموعه‌ها

Religious poetry, Turkish -- Iran -- 20th century -- Collections

اسلامی، حشمت‌اله، ۱۳۳۶-، گردآورنده

حسینی نیارکی، سیده‌لیلا، ۱۳۶۵-، گردآورنده

PIR۴۲۱۲

۱۵۹۲/۵۴۳

۹۵۰۰۳۰۰

فیا

۹۵۴۰۳۱۴

شناسه افزوده

شناسه افزوده

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

اطلاعات رکورد کتابشناسی

کد پیگیری

www.ketab.ir

مجموعه نسخ ترکی تعزیه‌های استان قزوین (شش مجلس اول)

گردآورندگان: مسعود سهرابی نودهی، حشمت‌اله اسلامی، سیده‌لیلا حسینی نیارکی

ویراستار: مسعود سهرابی نودهی

چاپ اول: ۱۴۰۲

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۰۸۰۶-۴-۱

قیمت: ۳۴۰ تومان

طراح جلد: مسعود سهرابی نودهی

چاپ و صحافی: پیشگام

شمارگان: ۵۰۰ جلد

انتشارات شمع آوید

کد نشر: ۱۶۰۱۹

تلفن: ۰۹۱۲۱۸۲۷۵۲۵ - مدیر مسئول: محسن ساکتی

ایمیل: shameavid.pub@gmail.com

پیشگفتار

بی گناهی کم گناهی نیست در دیوان عشق یوسف از دامان پاک خود به زندان می شود

عزاداری برای سید و سالار شهیدان اشکال مختلفی دارد و به تعداد قبایل و قومیت ها و گاهی شهرهایی که در ایران و در کشورهایی که شیعیان و اهل سنت در آنجا سکونت دارند متفاوت است، درواقع هرکس می کوشد بسته به فرهنگ قالب محل زندگی خود عرض ارادتی داشته باشد یکی از هنرهایی که در خدمت دستگاه بزرگ آل الله بوده و در استان قزوین به طور ویژه ای به آن پرداخته می شود، شبیه خوانی یا همان هنر دیرینه تعزیه است. این هنر که از دیرباز در قزوین رواج داشته همچنان سبکی متفاوت در عزاداری است و قزوین به عنوان یکی از اصلی ترین خاستگاه های هنر تعزیه در کشور، مهد رشد و تربیت اساتید و نخبگان این فرهنگ شفاهی و هنر آیینی است. تا جایی که برای مردم قزوین، به این نمایش آیینی ماندگار و دیرینه معطوف شده است. در آغاز سلطنت صفویان، در ایران و با به تخت نشستن شاه اسماعیل، اول عزاداری بر سیدالشهدا که تا پیش از آن در کشور ممنوع داشت آزاد شد و در پی آن اشکال مختلفی از عزاداری نظیر روضه خوانی و مداحی در شکل های اولیه خود پا گرفتند، تعزیه خوانی نیز در همان زمان آغاز شد، با این تفاوت که یک نفر به صورت آهنگین وقایعی که بر سروران کربلا گذشته بود را نقل می کرد و تعزیه خوانی در سال های متوالی تغییراتی را به خود دیده است و قزوین از قدیم الایام مهد تعزیه های ترکی و فارسی بوده است. در بسیاری از شهرها و روستاهای قزوین تعزیه خوانی هنوز اولین و برجسته ترین شیوه عزاداری است و در برخی روستاها مانند حصار خروان، شینقر، بکندی و رزجرد و... حسینه های اختصاصی و شخصی برای برپایی تعزیه وجود دارد شبیه خوانی که به عنوان یک هنر اصیل خیلی از ریشه های خود را از قزوین می گیرد و در بین دیگر هنرها نیز تعزیه دارای جایگاه خاصی می باشد. بوروک یکی از کارگردانان مهم عرصه تئاتر بود که در مراسم جشن هنر به تعزیه خوانی علاقه بسیاری پیدا کرد و به واسطه همین علاقه در فستیوال ایتالیا، پاریس و نیویورک حاضر شد و در یکی از سخنرانی های نیویورک به قدمت ۳۵۰ ساله تعزیه اشاره کردند. این کارگردان بزرگ دنیا

در یکی از فستیوال‌ها بیان کرده بود که نظیر این هنر را در هیچ کجا ندیده و قدمت این هنر بیشتر از قدمت تاریخ و تمدن آمریکا است. محقق قصد دارد تا با گردآوری نسخه‌های تعزیه ترکی و کتابت و ویرایش آن‌ها از این هنر اصیل ایرانی حمایت نموده و گنجینه‌ای را برای آیندگان ارایه نماید و در دو بخش تصویربرداری از نسخه‌های دست‌نویس و همچنین تایپ نسخه‌های کاربردی گامی هدفمند را در ارایه فرهنگ تعزیه نماید و همچنین ترتیب تعزیه‌ها و اشعار نیز در غالب سستی آن می‌باشد و شعرها به صورت مرتب و پشت سرهم در تعزیه نمی‌آید و خواننده از طریق فهرست‌ها می‌تواند ترتیب تعزیه را فهمیده و توالی آن را درک نماید. بی‌شک این کاری است که نیازمند استفاده از توانمندی سایر ادیبان و هنرمندان می‌باشد زیرا کاری را ما انجام داده‌ایم، یک آغاز می‌باشد نه پایان.

این کتاب به شش مجلس اول تعزیه‌های عاشورا پرداخته است و عاری از نقص و اشتباهات نیست. لذا از دوستانی که مایل به تصحیح کتاب حاضر هستند خواهشمندیم، نظرات و پیشنهادات خود را با ما درمیان بگذارند تا در جمع‌آوری مجلس بعدی در جلدهای دیگر از دیدگاه‌های بزرگواران استفاده گردد.

تا یار که را خواهد و میلش به که باشد

یا علی

مسعود سهرابی نودهی

فهرست مطالب

مقدمه	۷
راهنمای نمایشنامه‌های تعزیه (اجرا و نسخه خوانی)	۱۲
بخش بندی مجلس‌ها	۱۵
روش‌های تعزیه خوانی	۱۵
روش نسخه خوانی در تعزیه	۱۷
موسیقی	۲۰
بخش اول: تعزیه مسلم	۲۱
بخش دوم: تعزیه طفلان مسلم	۹۳
بخش سوم: تعزیه عابس و شوذب	۱۶۱
بخش چهارم: تعزیه علی اکبر (ع)	۲۰۹
بخش پنجم: تعزیه امام حسین (ع)	۲۵۹
بخش ششم: تعزیه حضرت عباس (ع)	۳۸۷

مقدمه

«إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ أُمْرَيْنِ إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا: كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ أَهْلَ بَيْتِي عِزَّتِي» أَيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا وَقَدْ بَلَغْتُ إِلَيْكُمْ سَرِّدُونَ عَلَى الْخَوْصِ فَأَسْأَلُكُمْ عَمَّا فَعَلْتُمْ فِي الثَّقَلَيْنِ وَ الثَّقَلَانِ كِتَابُ اللَّهِ جَلَّ ذِكْرُهُ وَ أَهْلُ بَيْتِي فَلَا تَسْبِقُوهُمْ فَتَهْلِكُوا وَ لَا تَعْلَمُوهُمْ فَإِنَّهُمْ أَعْلَمُ مِنْكُمْ؛ من در میان شما دو چیز باقی می‌گذارم که اگر آن‌ها را دستاویز قرار دهید، هرگز گمراه نخواهید شد: کتاب خدا و عترتم که اهل‌بیتم هستند. ای مردم بشنوید! من به شما رساندم که شما در کنار حوض بر من وارد می‌شوید. پس من از شما درباره رفتارتان با این دو یادگار ارزشمند سؤال خواهم کرد؛ یعنی کتاب خدا و اهل‌بیتم. بر ایشان پیشی نگیرید که هلاک می‌شوید و به ایشان چیزی نیاموزید که آن‌ها از شما داناترند.

هنر تعزیه، نمایشی با ریشه‌ای بسیار قدیمی و نماد هنر آئینی ایرانی و اسلامی در عرصه بین‌المللی است که از درون سوگ‌های مذهبی برآمده و واقعه کربلا را به تصویر می‌کشد تعزیه در لغت به معنای سوگواری و عبادت مکرر است و در تعریف عام‌تر به تئاترهای مذهبی که درباره واقع کربلا هستند، گفته می‌شود. تعزیه، شبیه‌خوانی یا شبیه‌گردانی است، یعنی اینکه افراد اجرا کننده، شبیه و بازی کننده نقش شخصیت‌های اصلی هستند. بنیان تعزیه در ایران گذاشته شده است البته امروزه در کشورهای دیگر نمایش‌هایی که شبیه به تعزیه باشد در حال اجرا است. تعزیه، نمایشی ویژه و دارای پارامترهای هنری است که بسیار شبیه اوپرا می‌باشد و ساز و آواز و موسیقی خیلی تأثیرگذار و روایت نمایشی آن، بسیار برای مردم جذاب است و سعی دارد یک روایت متفاوت و جذابی را از تاریخ به نمایش بگذارد. تعزیه گونه‌ای از نمایش دارای ویژگی‌های آئینی است و در آن تماشاگر فقط تماشاگر نیست بلکه شرکت کننده است و جزیی از نمایش محسوب می‌شود. از ویژگی‌های دیگری که فقط در تعزیه وجود دارد و در هنرهای نمایشی دیگر کمتر از آن استفاده می‌شود جنبه موسیقایی و آوازی آن است و تعزیه یک نوع اپرای ایرانی محسوب می‌شود که شعر و آواز در آن خیلی نقش دارد. یکی از موارد دیگری که در تعزیه تأثیر دارد نشانه‌شناسی است که در تئاتر ایرانی از آن استفاده می‌شود ولی نه به اندازه تعزیه، مثلاً یک صندلی در تعزیه می‌تواند کاربردهای خاصی داشته باشد و نشانه‌های متفاوتی به خود بگیرد تعزیه را می‌توان از نخستین گونه‌های هنرهای نمایشی در ایران دانست

که به دلیل روایتگری ویژه و همچنین گره خوردن محتوای آن با مفاهیم فرهنگی، یکی از مردمی‌ترین هنرها است تا جایی که حتی در مناطق دور دست نیز با ساده‌ترین امکانات اجرا می‌شود و در عین حال وجه نمایشی آن بسیار اثرگذار است. تعزیه، بیان وقایع تاریخی و مذهبی به زبان هنری و نمایشی است و استقبال مردم از آن نشان می‌دهد که مردم دوست دارند که وقایع تاریخی یا هر اتفاقی را که بار دراماتیک و نمایشی دارد تماشا کنند از این رو هنرمندان نیز تلاش کرده‌اند تا در اثربخشی و تکمیل این هنر وظیفه خود را به خوبی ایفا کنند تعزیه به صورت تدریجی و پس از قرن‌ها توسط عوامل مختلف اجتماعی، مذهبی، فرهنگی، هنری و فلسفی شکل گرفته و شکوه و رواج گسترده عزاداری‌ها در دوره صفویه زیربنای فکری، هنری و فرهنگی تعزیه را فراهم کرده و زمینه‌ساز پیدایش آن در اعصار بعدی شده است.

تاریخ نشان می‌دهد آثار این هنر در زمان آل بویه وجود داشته است و به مرور در دوران زندیه و صفویه تکمیل و در دوره قاجار به اوج خود می‌رسد. تعزیه‌خوانی در آغاز دوره سلطنت قاجار به صورت یک نمایش مذهبی جلوه گر بوده و روند تحول و تکامل را طی کرده است. تکیه معروف دولت یا اولین آیین ایرانی در زمان ناصرالدین شاه ایجاد شده است و بسیاری در آن زمان با ساخت جایگاه‌های تعزیه در پیش تعزیه‌خوانان حرفه‌ای تلاش کردند تا تعزیه را به یک هنر رسمی تبدیل کنند که مخاطبان جدی و حرفه‌ای زیادی نیز برای این هنر به وجود آمد. از دیرباز، قزوین خاستگاه بزرگان تعزیه در کشور بوده و مردم استان سال‌ها است با استفاده از این هنر عشق و ارادت خود را به خاندان اهل بیت (ع) نشان می‌دهند. کارشناسان این حوزه معتقدند تعزیه در میان هنرهای نمایشی هنوز جایگاه اصلی خود را به دست نیاورده و این هنر ملی و بین‌المللی مظلوم واقع شده است. هر ساله در ماه‌های محرم و صفر، جای جای قزوین میزبان گروه‌های هنری متعدد تعزیه گردان و شبیه‌خوان است که این فرهنگ شفاهی را به رسم دیرین، سینه به سینه تا به امروز منتقل کرده‌اند. هنر نمایشی تعزیه ریشه در عمیق‌ترین افکار دینی، موسیقی و شعری دارد که مایه افتخار ایرانی‌ها و هنرمندان اصیل این رشته نمایشی است و تمامی اقوام ایرانی علی‌الخصوص قوم بزرگ ترک در برگزاری مراسم مذهبی عاشورا همیشه دستی بر آتش داشته و در این حوزه دارای سابقه طولانی وفاداری

به اهل بیت را دارا می‌باشد و ترک‌های ایران از قدیم الایام اردات خاصی را به ائمه اطهار علی-
الخصوص شهدای دشت کربلا داشته‌اند که نام حضرت ابوالفضل العباس در بین ترک‌های
ایران از اجر و قرب بالایی برخوردار است و هر وقت نام حضرت ابوالفضل العباس می‌آید نام
قوم ترک چون ستاره‌ای درخشان در آسمان امامت و ولایت می‌درخشد و اردات این قوم به
قمر بنی هاشم در بین تمامی اقوام ایرانی و حتی ملل غیر ایرانی نیز زبانزد عام و خاص می‌باشد و
جالب است که بدانید دو تن از شهدای دشت نینوا از قوم ترک به نام‌های اسلم ترک و واضح
ترک بودند اسلم ترک یکی از شهدای کربلا بود، وی غلام سیدالشهدا علیه‌السلام و ترک زبان
بود، تیرانداز و کماندار بود و کاتب امام حسین علیه‌السلام به شمار می‌رفت. قاری قرآن و آشنا
به عربی بود. برخی نام او را سلیمان و سلیم هم نوشته‌اند. اسلم روز عاشورا که اذن میدان گرفت،
این گونه رجز می‌خواند: البحر من طعنی و ضربی یصطلی و الجو من سهمی و نبلی یمتلی اذا
حسامی فی یمینی ینجلی یشق قلب الحاسد المبجل. دریا از ضربت نیزه و شمشیرم می‌جوشد
و آسمان از تیرم پر می‌شود. آن گاه که تیغ در کفم آشکار شود، قلب حسود متکبر را می-
شکافد. وی دلاورانه جنگید و بر زمین افتاد. سپاه کفر حمله کرد و عده زیادی را به جهنم
فرستاد که بعضی از مورخین تعداد کشتگان او را هشتاد و سه حساب آورده‌اند. اسلم روز عاشورا
که اذن میدان گرفت، در هنگام جدا شدن روحش از بدن، می‌گفت: «مثل من -
سعادتمند- کیست که فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) صورتش را بر صورتم نهاده
است!» و آن گاه به دیدار پروردگار شتافت و از دیگر شهدای ترک دشت نینوا واضح ترک
می‌باشد. واضح در روز عاشورا نزد امام حسین (علیه‌السلام) رفت و پس از گرفتن اجازه راهی
میدان شد. او به صورت پیاده در حالی که این رجز را می‌خواند:

البحر من طعنی و ضربی... یصطلی و الجو من سهمی و نبلی یمتلی

اذا حسامی فی یمینی ینجلی... یشق قلب الحاسد المبجل

دریا از نیزه و شمشیر زدنم گرم و فضا از تیرهای من پر می‌شود؛ چون شمشیرم در دست راستم
ظاهر شود، قلب شخص حسود را پاره ساز. او به سوی دشمن حمله برد و پس از کشتن هفتاد
نفر از سپاهیان دشمن، بر اثر جراحاتی که بر او وارد شد بر زمین افتاد. در آن حال به امام حسین
(علیه‌السلام) استغاثه کرد و از او مدد طلبید. امام (علیه‌السلام) با شتاب خود را به بالین او رساند

و او را در آغوش کشیده و صورت به صورتش نهاد. واضح که در حال جان دادن بود. از روی شوق به خود می‌بالید و می‌گفت: چه کسی همانند من است در حالی که پسر رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) صورتش را بر صورتم گذارده است، سپس روحش از قفس تن بیرون رفت و به ملکوت اعلی پیوست و تعزیه از نمادهای قدیمی و اصیلی هست که نمایانگر رشادتهای شهدای دشت کربلا می‌باشد و این حماسه‌ها بصورت اشعار و د کلمه‌ها در نسخه‌های تعزیه موجود می‌باشد و استان قزوین از پیشتازان برگزاری مراسم تعزیه در کشور بوده است و نسخه‌های بسیار زیادی به زبان‌های فارسی و ترکی در قزوین موجود هست بسیاری از نسخه‌های هنر تعزیه که امروز موجود است از دوران قاجار به یادگار مانده و برنامه اصلی ما ویرایش این نسخه‌ها با حفظ اصالتشان است و نسخه‌های ترکی از مهم‌ترین و اصیل‌ترین نسخه‌های موجود در استان قزوین می‌باشد که از لحاظ شعر و ادبیات سبک و سیاق خود را دارد و سال‌های سال مورد استفاده تعزیه خوانه بوده است و جالب آن است که تعزیه‌های استان قزوین به صورت ترکیبی خوانده می‌شد و از دو زبان فارسی و ترکی به صورت مشترک استفاده می‌شد و علی‌الخصوص تعزیه‌های ترکی در استان قزوین در بین مردم غیر ترک هم طرفداران بسیار زیادی داشت و کتاب حاضر به جمع‌آوری نسخه‌های قدیمی ترکی استان قزوین پرداخته و با تصویربرداری از نسخ و همچنین تایپ نسخه‌های کاربردی و اصلاح آن‌ها سعی در نگهداری و اشاعه فرهنگ تعزیه‌خوانی در استان قزوین نموده است و البته نسخه‌های متفاوتی در تعزیه‌های ترکی استان قزوین موجود هست و محقق سعی نمود تا با اصالت‌ترین نسخه‌ها را جمع‌آوری نموده و به تصویر کشیده و همچنین نسخه‌های اصلاح شده را بصورت تایپ شده ارایه نماید و در نسخه‌های تایپ شده فهرست سنتی قرار داده شده تا خواننده بتواند ترتیب شعرها و شخصیت‌ها را از روی فهرست به ترتیب پیدا کرده و متوجه ترتیب تعزیه شود زیرا در تعزیه ترتیب نسخه‌ها بصورت سنتی از روی فهرست خوانده می‌شود و مثل نمایشنامه ترتیب مدون وجود ندارد و مثل نمایشنامه شخصیت‌ها و متنها پشت سرهم نمی‌آیند و برای توالی و ترتیب از فهرست و کلمه اول شعر استفاده می‌شود و این کار نیازمند جستجو شخصیت‌ها و پیدا کردن کلمه اول هر شعر می‌باشد که شخصیت و متن را بهم پیوند می‌دهد که محقق هدف خود از این کار، حفظ اصالت فهرست و عدم دستکاری در سبک سنتی و توالی تعزیه می‌داند که خواننده را به چالش

در مورد ابیات و شخصیت‌ها بکشاند که امیدواریم خوانندگان با تأمل و جستجو این ترتیب را پیدا نمایند و به ساختار تعزیه‌خوانی در سال‌های قبل با همان سبک و سیاق آگاهی پیدا کنند و اصالت تعزیه را به صورت جامع و کامل درک نمایند و دقیقاً با همان سبک و ترتیب تعزیه در آن زمان کاملاً آشنا شوند که به شبیه‌گردانی که در اصل کارگردانی تعزیه در آن زمان بوده آگاهی پیدا نمایند و به نوع شبیه‌گردانی و اتصال نسخه‌ها و شخصیت‌ها کاملاً آگاه شوند و از روی فهرست سنتی بتوانند ترتیب تعزیه را که در همان دوران رایج بوده است را درک نمایند.

یا علی

مسعود سهرابی نودهی

www.ketab.ir